

JOH. AAVIK

KAS UUENDADA
VÕI MITTE?

Loe

OSAÜHISUS „NOOR-EESTI KIRJASTUS“

A-2680 III

JOH. AAVIK

KAS UUENDADA VÕI MITTE?

28 VAIDET JA VASTUVAIDET

J. W. WESKILE

OSAÜHISUS „NOOR-EESTI KIRJASTUS“

1914.

J. W. Weskile
5 V 22

EESTI KIRJANIKKUDE SELTSI „NOOR-EESTI“
TOIMETUS Nr. 26

2

218 282

K. Sööt'i — G. Roht'i — trükk, Tartus

J. W. WESKI on a. 1913 jõuluks ilmunud „Woog“-nimelises albumis kirjutuse avaldanud päälkirjaga „Eesti kirjakeele edasiarendamise-teekest“, kus ta neile uuendustele vastu sõdib, mis enamasti W. Grünthali ja minu poolt on ette pandud ja soovitatud.

Enne kui Weski*) väidetele vastu vaielda, olgu ära tähendatud see vahe, mis õigekeelsuse asjus Weski ja meie seisukoha vahel valitseb. Kuna meie ei taha mitte kõigea leppida, mis praegu maksvas keeles on kord, ükskõik mil põhjusel, üleüldiseks saanud, vaid keele paremaks tegemise otstarbel sooviksime mõnede maksvate vormide asemele teisi, kas vanemaid või murdelisi, tarvitusele võtta, olgugi et nende ümberõppimine inimestelt natuke vaeva ja harjumist nõuab ja esialgu kirjakeele mingisuguse segaduse toob. Weski ja ühes temaga ka Leetbergi põhjusmõte aga näib olevat võimalikult leppida praeguste keelevormide, lauseehituse ja sõnadega, sel ainsal põhjusel, et kord praegu kirjanikkude enamus omal ajal neid on hakanud tarvitama ja nüüdki tarvitab, olgu et oleks võinud kohasema, õigema ja ilusama vormi või sõna valida, kui oleks teatud ja osatud.

Alamal võtkem Weski mõtted ja väited läbi selles järjekorras, nagu nad ta kirjutuses esinevad.

1. „Keel ... tärkab, areneb, kasvab, enda võrsumisel enesesse tarbetaks muutunud arenemise-

*) Nagu teaduslikuis raamatuis üleüldse viisiks saanud, tarvitame omas kirjutuses tuntud autorit nimetades edespäi ainult liiginime, ilma eesnime algtähtedeta ehk herrata.

kõdusid — rudimenta — maha varistades . . . enesele ikka enam painduvust ja peenemaid avalduse varjundusi omandades“ (lk. 99).

Ebateaduslik vaatlemisviis: need „kõdud“ kaovad sagedasti hoopis juhulistel põhjustel, ja vahel on nende kadu kahjulik, kuna teiselt poolt teisi rudimente ehk kõdusid jääb, mis ammu oleksid paremini teinud kaduda. Sellest teisel pikemini.

2. „Kõik meie keele pea-asjaliseks edasiarendamiseks tarvisminevad sugemed, kavad ja seadused peituvad meie keeles eneses“ (lk. 100). — Siis ei tohiks ülepea mitte võõraid sõnu laenata. Ei, laenata võib; kõik sugemed ei tarvitse mitte ainuüksi meie emakeeles peituda.

3. ‚sarnane‘ (lk. 101) tähenduses ‚niisugune, säärane‘ on küll võõrapärasus; see esineb ka Prantsuse keeles (säält näibki see saadud), kus *pareil*, *semblable* samuti kahesuguses tähenduses; kuid see on seega võõrapärasus nagu iga muu. Ei näe põhjust, miks just seda keelest välja ajada; ta ülearune tarvitamine ja kurjastipruukimine on stiili küsimus.

4. Sõnal ‚tõttu‘ on praeguses kirjakeeles õigupoolest tähendus ‚päras, läbi, põhjusel‘, ‚haiguse tõttu ei võinud ta tulla‘. Weski ei ole siin järjekindel; sest temagi tahab siin ühele sõnale ta esialgist rahvamurdelist tähendust tagasi anda. Miks ei respektēeri ta siingi maksva kirjakeele uusust?

5. Mis vahe on siis ‚tarbe‘ ja ‚tarviduse‘ vahel? Praeguses keeles minu arust mingisugust. Ainult siis kui tahetakse ‚tarvidusele‘ ‚tarvilikkuse‘ (Soome ‚tarpeellisuus‘) tähendus anda, võiks ta jääda, kuna ‚tarvilikkus‘ siis tarbetumaks saaks. Kui aga ‚tarvilikkus‘ jääb, siis oleks ‚tarvidus‘ peaaegu asjata ja selle asemel üteltgem ‚tarve‘: ‚tal ei olnud tarvet seda teha; tarve raha järele oli suur; elutarbed; ta ei saanud kõiki oma tarbeid täita‘.

6. Weski nõuab, et „olemasolek“ peab olema (nagu „äraolek“), mitte ‚olemasolu‘, sest et ‚olu‘

midagi muud olla kui ,olek'. Õigupoolest*) aga ei ole rahva murdeis algupärasesti ,oleku' ja ,olu' vahel mitte seda vahet olemas, mis neile kirjakeeles kujunenud (vaata Wiedemann: olek — Sein, Aufenthalt, Lage, Zustand; olu — Sein, Lage, Zustand, Wesen, Natur). Ka Soome keeles on sõnal ,olot' sama tähendus, mis Eesti ,oludel', kuid sellegi pärast öeldakse säääl ,olemassaolo', ilma et see kedagi eksitaks. Seepärast võiks meiegi keeles olla ,olemas-olu', sest see kõlab ilusamini ja peenemini kui ,olemasolemine' või ,olemasolek'. Ja lõppeks, on ju meil sõna ,vastolu', kus ka ,olu' = ,olek'.

7. [Nimisõnade ühteliitmine]. Meie isiklikult leiame, et kokkuliidetud sõnu peaks võimalikult nominatiivi abil ühendama, ja nimelt säääl, kus mõlemad sõnad nii üheks mõisteks on kokku sulanud, et eelmine sõna järgmisele ainult mingisuguseks altributiivseks, liiki, laadi määrajaks on, kuna genetiivses ühenduses eelmise sõna mõiste tähendaks enam järgmise sõna mõiste omanikku otsekohesemas mõttes. Valgustagu seda näitused lähemalt. Näit. sõna „metspart“; mitte „metsapart“, sest et siin „mets“ oma possessiivse, omastava tähenduse ära kaotab ja ainult pardi liigi ära määrab; teiste sõnadega: genetiivi ühendused ikka siis, kui võib ka küsida: kelle, mille?: vallamaja, rauakoorem, hobusevaras, metsavaht, veevedu, käekäik, käeandmine, jalanõud; kus aga ei või küsida „kelle, mille“, vaid ainult „missugune, mis laadi, liiki, mis tarvis, millest“, säääl olgu võimalikult nominatiivne ühendus: raudkübar (missugune kübar?), hoburaudtee (mis laadi raudtee?), metspart (mis liiki part?), vesiveski (mis liiki veski?), käsitöeline (missugune, mis liiki tööline), käsipuu (mis otstarbega

*) Tarvitan meelega ,õigupoolest' (pro ,õigusepoolest'), sest et see rahvakeeles esineb; seesuguses määrsõnas oleks see oma lüheduse pärast parem ja mõnusam.

puu?), jalgte (mis otstarbeks, mis liiki tee?), samuti: metsinimene, metsmaasikad, põldpüü, koerputk jne.

Nagu näha, läheb meie formulatsioon Weski omast veidi lahku.

Niisugune vahetegemine näib esialgselt meie keeles olnud, pärast aga, iseäranis kirjakeele kujunemisega uuemal ajal, on nominatiivne liitumine nõnda ütelda atrofeerunud ja esineb praeguses ühis- ja kirjakeeles ainult veel üksikuis kivinenud sõnades; selle asemel aga on genetiivne liitumine ka liiki tähendavas mõttes üleüldiseks ja reeglipäraseks saanud, nii et endine vahetegemine hävines: „laevamees, meremees, veelind, põllumees“, kuna antud reegli järele peaks olema ja ongi varemini olnud „laevmees, merimees, vesilind, põldtööline“ jne. (Igatahes aga on „merimees“ ja „vesilind“ praegugi veel rahvasuus olemas.) Ainult ainet äratähendav sõna liitub nüüdki enamasti nominatiivsena: kuld-uur, vaskkatel, raudtee, plekk-katus jne. Öeldakse siiski erandlikult „gipsikuju, marmoritahvel, metallikuul, brongsiteos“, kuna eelmiste analoogial ja ühtluse pärast peaks tingimata olema: „gipskuju, marmortahvel, metallkuul, brongsteos“, ja „gipsikuju, marmoritahvel, metallikuul, brongsiteos“ on lihtsast keeleinstinkti tumenemisest tekkinud keelevead.

Miks aga on nominatiivse ühenduse asemel genetiivne astunud? Vist järgmisel põhjusel: nominatiivselt liitunud sõnu ei olnud arvatavasti ülepea palju vanas Eesti keeles, sest et seks vähe tarvet oli; teiseks, nominatiivi lõpuhääliku kadumisega tuli ka kõlaliliselt suurem vahe nominatiivse ja genetiivse liitumise vahele: „metslind“ ja „metsalind“, kuna enne „metsalindu“ ja „metsanindu“. Kõige selle tõttu hakkasid pärastpoole, vahest ka kirjakeele loojate rikutud keeletunde tõttu, niisugused nominatiivsed liitumised võõrastavalt tunduma; need ei tulnud enam kergesti keelele; nende

aselele pakkus end palju kergemini ja nagu iseendast kõneleja poolteadvusele genetiivne liitumisviis, mis pea üleüldiseks sai, kuna nominatiivne, nagu juba ülemal tähendatud, mõnis üksikuis sõnus püsis ja edasi pärandus. Vahest aitasid seks omajagu kaasa ka niisuguste nominatiivide ja genetiivide ühesuguseks muutumine (esialgse genetiivi n kadumise läbi) ühesilbiliselt esimeseväteliselt sõnus: maakaru, kasupoeg, peremees, kodutöö jne.

Soome keeles, kus nominatiivi lõpuhäälik ära ei ole langenud ja genetiiv oma n-lõpu tõttu alati nominatiivist erineb, on nominatiivne liitumine püsinud ja iseäranis uuemas kirjakeeles õige laialt tarvitusele tulnud; sääl öeldaks järjekindlasti: aegleht (sanomalehti; tarvitan soomekeeliste sõnade asemel vastavaid Eesti kujusid, et seda vahet sõnade liitmisel Eesti lugejale selgemaks ja tunduvamaks teha), keelküsimus (mitte, keeleküsimus' nagu meil), karskusliikumine, uulitspoiss, aeglehtkuulutusemaks (s. o. aja-lehe kuulutusemaks), teaterpublikum, riikpäevmeeskommisjon, kiriklaulukogu (kiriku laulude kogu*).

Weski ja muidugi ka vahest Leetberg lepidavad praeguse seisukorraga. Meie aga tahaksime, nii palju kui võimalik, ülemal formuleeritud korral (nimelt siis kui küsimus: missugune, mis laadi, mis liiki, mis jaoks, otstarbeks, millest) nominatiivide liitumiste juure tagasi minna ja uuemaid kokkuliidetud sõnu nende analoogial moodustada. See pärast hakkaksime ütlema: juurvili (mitte 'juurevili', sest juurel ei ole vilja, vaid juur on ise vili; siin on küsimus, mis laadi ja liiki vili), laenusõna (mitte 'laenusõna', sest küsimus on, missugune sõna).

*) Soomekeelsed sõnavormid on: kielikysymys (mitte 'kielenkysymys'), raitiusliike (mitte 'raittiudenliike'), katupoika (mitte 'kadunpoika'), sanomalehtiilmoitusmaksu (mitte 'sanomanlehden ilmoituksen maksu'), teatteriyleisö, valtiopäivämiesvaliokunta (mitte 'valtionpäivänmiesten valiokunta'), kirkkolaulukokoelma (mitte 'kirjon laulujen kokoelma').

Päälegi tundub nominatiivne liitumisviis suursugusemana; ta ühendab mõlemad sõnad nagu tihedamini üksteisega üheks aimeks; nõnda kokkuliidetud sõna on nagu iseseisvam, individuaalsem olevus, kuna genetiivselt ühendatud sagedasti lihtsa kokkukirjutamisena tunduvad.

Muud näitused: aedmaasikad (mitte ,aiamaasikad', sest ei öelda ju ka mitte ,metsamaasikad', vaid ,metsmaasikad'), aedsohva*); järelikult siis ka: aedkontsert (mis laadi kontsert?), aedlinn (mitte ,aialinn', sest mitte aial ei ole linna, vaid linn on ise aed); kontsertviul (mis otstarbeks, mis liiki?); öeldakse ju üleüldiselt ,kontsertsitter', kontsertsaal, orkestermuusika, tampnui, vesilind, vesitee, vesisport, merimees, merilind, merisport, merimaastik, veritöö, põldhiir, jõgihobu (sest et ,metspart'); gipskuju (mitte ,gipsikuju'; sest et ,raudkuju'), samuti: marmorplatt (millest?), marmortahvel, malmrist, brongsstatuett, alumiiniumtaldrik, elfenbeinkamm, pärlmutternööp; mokkhabe, lõughabe (sest öeldakse ,põskhabe'); äärmärkus (mis laadi märkus?), triumfikäik, programmkõne, programm-muusika, rotatsioonmasin, koguni ,masintööstus' (,käsitööstuse' analoogial); telegrammstiil, märkkõne (kõne märkide abil), silpkiri, piltkiri, hierogliifkiri jne. jne. Võiks meilgi viimati: toalettküsimus, sportkostüüm, sportmees, Don-Juan-tüüp, piltpostkaartkogu.

Tingimata vaja ka ,käevarre' asemele vanem ,käsivars' võtta.

Muidugi, suurem hulk genetiivselt ühteliidetud sõnu, mis juba kauemat aega sisse juurdunud, jääb muutmata, nagu ,raamatukauplus, uulitsarandtee, teatripublikum'; ainult uuemaid ja värskemaaid liitumisi võiks nominatiivsiks ümber teha. Ja üleüldse ainult sääli katsuda nominatiiviste liitmiste juure

*) Jakob Liiw „Vari“ lk. 7. — Vahest oleks kirjakeelele soovitamav ,aid' pro ,aed'.

tagasi minna, kus seks tõesti põhjust ja tarvet on, ja nimelt: 1) kus eelmine sõna ainet näitab, millest järgneva sõnaga nimetatud asi on: ‚gipskuku, marmortahvel, alumiiniumtaldrik‘ (mitte: ‚gipsikuku, marmoritahvel, alumiiniumitaldrik‘), sest et ‚raudkübar, vaskraha, kulduur‘ jne.; 2) kus mõlemad liiteosad sama asja tähendavad: juurivili (juur on ühtlasi ka vili, ja vili on juur), aedlinn (linn on aed ja aed on linn); piltkiri (pilt on kiri); 3) võimalikult ka kus eelmine sõna järgmise liiki ehk laadi määrab (s. o. kus küsimus ‚mille‘ mitte ei tundu kohasena, vaid ‚missugune, mis laadi ehk liiki‘: laensõna, äärmärkus, aedmaasikas, aedkontsert, jõgihobu, vesisport, veritöö jne., iseäranis need mis uuemad, värskemad, veel vähem sissejuurdunud on või rahvakeelest toetust ja analoogiat leiavad (vesilind, merimees, veritöö, lõughabe).

8. [-kond ja -lane]. Olen täiesti nõus Weskiga, et need liitelõpud peavad alati nominatiivi külge liituma: õhkkond, võimkond, rüütelkond, krahvkond, jõgikond jne. (mitte: ‚õhukond, võimukond, rüütlikond, krahvikond, jõekond‘). Järelikult peaks ka õigupoolest olema: toimkond (mitte ‚toimekond‘), sest nominatiiv on ‚toim‘. — Samuti on väärad ka ‚liidulane, riialane‘, kuna peab olema ‚liitlane, riiglane‘. Reeglivastane on ka ‚linnalane‘; peaks olema ‚linnlane‘; küsitav on aga, kas viimast vormi enam tahetaks tarvitama hakata. — Imelik ja huvitav on siin tähendada, et Soome keeles seesuguseid ebasoovitavaid väaranalooogia vorme kellegi meelegi ei tule teha, kuna nad meil nagu vägisi inimestele keelele tükivad. Kuidas seda imelikku lahkuminevust mõlema rahva keele-elus seletada?

9. [-lik ja -line]. Samuti olen ka -lik ja -line asjus Weskiga nõus, arvan ainult, et paarikümmend lik-lõpulistena kivilinenud sõna võiksid seesugustena edasi püsida; need oleksid: ajalik, asjalik, avalik, emalik, ilmalik, imelik, isalik, järjelikult, kah-

julik, kasulik, kirjalik, lapselik, lihalik, mehelik, naiselik, neiulik, orjalik, pidulik, pühalik, põhjalik, rahvalik, rikkalik, rõõmulik, salalik, sõbralik, taevalik, vaimulik, valelik, vennalik, võimalik, õelik, õnnelik ja vahest veel mõned muud, olgugi et neis -lik nõrgaastmelise (genetiivi) tüve külge liitub.

10. Võõraste nimede asjus olen ühelt poolt Weskiga nõus: mitte ‚Florentiini kool, Siameesi keel, Morganaati abielu, Emseri kongress, Bordelaisi vedelik‘ jne., vaid ‚Florentsi kool, Siiami keel, Morgani abielu‘ (või ka ‚morgaaniline abielu‘). Siiski teiselt poolt võiks ka ütelda ‚lesbiline armastus‘, võõra-keelist adjektiivivi vormi tarvitades.

11. Võõrakeeliste adjektiivide asjus nõuab Weski, et neid otseteel vastavist substantiividest moodustataks: dramaatika — dramaatiline, flegma — flegmaline, tüüp — tüüpulik, filosoofia — filosoofiline, kriisis — kriisilik, teooria — teooriline jne., mitte aga ‚dramaatiline, flegmaatiline, tüüpiline, filosoofiline, kriitiline, teoreetiline‘, mis vormid on õigupärast vastavate algkeeliste (greekakeeliste) adjektiivide eestilõpulised kujud. Weski põhjendab seda sellega, et, esiteks, „eestlasele, kes peale oma emakeele muid keeli pole õppinud (kes vähegi haridust saanud eestlane ei oskaks nüüdsel ajal vähemalt ühte võõrast keelt?) lihtsalt mõistatuseks jääb, missugusel imeväel need sõnad lik- ehk line-lõpu vastuvõtmise korral endi viimase silbi kaotavad (dramaatika — dramaatiline), vahel aga jälle päris uue silbi lisaks saavad (flegma — flegmaatiline) või vähemalt arusaamata kombel tekkinud side-täishääliku omandavad (tüüp — tüüpiline)“, teiseks, et see sõna pikemaks teeb (vrld. ‚flegmaline‘ ja ‚flegmaatiline‘).

Siin on imelikul kombel Weski see, kes valitsevale keeleuususele trotsiks tahab mingisuguse põhjuse mõtte nimel mitmeid mittetarvitusel olevaid vorme maksma panna, kuna meie siin just lepime praegu

valitseva seisukorraga, nimelt sellega, et mitmest Greeka ja Ladina algupära olevast sõnast ka adjektiivid vastavate algkeeliste järele käiksid, mille tõttu nad kord pikemad, kuid sagedamini lühemad on kui need, mis Weski soovitusel puhta Eesti tuletuse teel antud substantiividest saadakse. Olen esteetilistel põhjustel algkeele-kujuliste adjektiivide poolt; leian nad peenemad ja elegandimad olevat; neil on nagu enam individualiteeti ja iseloomu (kui Weski siin minust üleüldse aru saab). Ja päälegi ei saa me siin täitsa järjekindlad olla: on sõnu, kus greeka-keelne adjektiiv on Eesti keeleski niisuguse seisukoha omandanud, et ta pea sugugi enam ei tundu derivaadina mingist substantiivist, vaid mingisuguse iseseisva sõnana; näit. ‚kriitiline‘; keegi ei mõtlegi siin seda, et selle vastav substantiiv on ‚kriisis‘; ja vaevalt on seepärast loota, et ‚kriitiline‘ asemel hakataks ‚kriisislik‘ ütleva. Üks veelgi selgem nähtus: ‚krooniline‘; selle lähtevorm ei ole mitte ‚kroonika‘ (mis ise muud ei ole kui substantiivse tähendusega adjektiivi vorm), vaid ‚chronos‘ (aeg), mille eestistatud kujud oleks ‚kroonos‘, mida aga meie keeles sõnana sugugi ei tarvitata. Nii on mitme muugi võõrakeelse sõnakujuga lugu, mille derivaate me mitte eestikeelselt ei moodusta, vaid vastavad võõrakeelsed vormid valmilt omandame: ‚evolueerima‘ on verb, kuid selle verbaalsubstantiiv ei ole mitte ‚evolueerimine‘, vaid ka ‚evolutsioon‘; samuti ‚reageerima‘, aga ‚reaktsioon‘, ‚reaalne‘, aga substantiiv ‚realiteet‘, ‚ageerima‘, aga ‚aktiivne‘.

Seepärast soovitaksime adjektiivides just nende algkeelseid tüvekujusid, millele veel sellekohased Eesti lõpud otsa liidetakse: filosoofia — filosoofiline (mitte ‚filosoofialine‘), keemia — keemiline (mitte ‚keemialine‘), teooria — teoreetiline (mitte ‚teoorialine‘); poliitika — poliitiline (mitte ‚poliitikaline‘), samuti; tehnika — tehniline, loogika — loogiline; mehaanika — mehaaniline. Ainult sel korral, kus

tarviline või vaja vahet teha, vahest võiks -line substantiivi külge liituda: kriitikaline (teos, märkus), aga ,kriitiline' (seisukord); igatahes aga ainult ,muusikaline'. Samuti langegu us-lõpulisest sõnust adjektiiv moodustades võõras lõpu -us ehk -os välja ja -line liitugu i-lõpulisel puhta tüve külge: rütmus — rütmiline, mitte ,rütmuslik'; müütos — müütiline (mitte ,müütoslik'), tüüp — tüüpiline, kui mitte juba neid substantiive endid ei taheta Eesti keele, ilma us (os) lõputa tarvitada, ,rütm, müüt, tüüp', mis palju loomulikum, mõnusam ja ilusam oleks, nii et siis nendest adjektiivid päris eestipäraselt iseenesest niisugusiks kujuneksid: rütm — rütmiline; sõnust ,tüüp' ja ,müüt' peaks siis eestipäraselt loomulikult ka umbhääliku nõrgenemine sündima: tüübiline, müüdiline (nagu need sõnad Soome keeles kõlavadki).

Samuti: laboratoorium — laboratooriumiline; Weski soovitatud ,laboratooriumiline' oleks asjata pikk; kaos — kaootiline (mis ilusam ja suggestiivsem kui ,kaoslik'), ekstaas — ekstaatiline; individuum*) — individuaalne; flegma — flegmaatiline.

See algkeelse adjektiiv vormi tarvitamine tundub iseäranis siis paremana, kui adjektiivil ei ole lihtsalt substantiivi adjektiveeritud tähendust, vaid ta nagu midagi iseseisvamat pakub. Näit. ,individuaalne' äratab meis vähe iseseisvama ja teistsuguse aime kui ,indiviid(uum)'; see ei tähenda mitte lihtsalt ,indiviidi kohta käiv'. Võiks siin sellepärast koguni tähenduslikku vahet teha: ,horitsondiline' (kaugus, s. o. horitsondi kaugus), aga ,horitsontaalne (seisukord); ,draamaline (draama-, draama kohta käiv), aga ,dramaatiline' (tegevus, põnevus); flegmaline (rohkus, s. o. flegma rohkus), aga ,flegmaatiline' (inimene).

*) Mõnusam oleks lühendatud vorm ,indiviid', mida ka näit. Rootsi keel tarvitab.

Kus seega adjektiiv harilikult muud ei tähenda kui millegi kohta käimist, kuulumist, sääl see otsekohe substantiivi vormist -line abil tuletada: kliima — kliimaline (näit. ‚kliimalised olud‘ — s. o. ‚kliima olud‘).

12. [-tu ja -ta lõpulised adjektiivid].
Weski reegel, et -tu alalist, -ta juhulist omadust ära tähendaks, ei pea nüüdse kirjakeele uususes enam paika (hält nicht Stich), sest öeldakse ja kirjutatakse meil ju harilikult ‚emata laps, isata poeg, mureta elu, korstnata maja, tegevuseta elu, südameta inimene, lootuseta seisukord, tahteta iseloom, kasuta töö, kõlata hää, tööta inimesed, metsata maa, abita naine, abita olek‘, ehk küll siin alalise, püsiva, kestva omadusega tegemist on. Päälegi on sagedasti raske vahet teha juhulise ja alalise, kestva, olulise omaduse vahel: näit. ‚abieluta inimeste‘ all võib mõelda seda alalist elementi rahvastikus (Bevölkerung), mis abielus ei ole; sääl oleks see siis püsiv omadus; kui aga nende all üksikuid inimesi mõista, kes iga silmapilk võivad abielusse astuda, siis on siin juhulise, ajutise omadusega tegemist; samuti on kahe-mõtteline ‚metsata maa, mureta elu, aknata maja‘.

Asi on nimelt nii, et vanasti -tu oli, iga kord kui sõna adjektiivses funktsioonis esines (nagu praegugi Soome keeles järjekindlasti): isatu poeg, ematu laps, abitu naine, rammutu loom, päätu kana, lapsetu pere, püksatu poiss, tuuletu ilm, muretu elu, autu inimene jne. Wähehaaval aga on nii kujunenud, et -tu ebaproduktiivseks sai ja ainult mõnedes vane-mat algupära olevates sõnades on kivilinenud (õnnetu, alatu, armetu, kõlvatu, vallatu, hooletu, keeletu, meeletu, jalutu, rahutu, kärsitu, korratu jne.), kuna kõigis muis ja nimelt hilisemal ja kõige uuemal ajal tekkinuis reeglikorraliselt -ta on: isata poeg, emata laps, abita naine, pääta kana, lapseta pere, tuuleta ilm, mureta elu, autu inimene, ääreta meri, rõõmuta elu, iluta inimene, hingeta olevus jne., ja seda ka

adjektiivses funktsioonis, püsivat, kestvat, alalist omadust tähendades. Üleüldse aga oli enne palju rohkem tu-lõpulisi adjektiive kui nüüd. Miks aga on tu lõpp nii atrofeerunud, ebaproduktiivseks saanud? Nähtavasti on meil siin jällegi tegemist mingisuguse keele esialgse rahvapärase kuju muhenemise nähtusega, solgitud keelega poolharitlaste ja ebarahvakeelse kirjakeele loojate läbi. Wahest on ka -ga lõpuliste kaasaütlevate vormide analoogia -tu lõpu kõdunemist ja -ta lõpu tarvitusele tulemist edendanud: kui kord öeldi ‚lapsega pere, ahjuga tuba, mütsiga mees, korstnaga maja‘, kus ka muutmata kaasuse lõpp adjektiivses funktsioonis esineb, siis pidi täitsa loomulikuna tunduma selle vastandit, eitavat mõistet ka muutmata kaasuse vormiga välja ütelda: ‚lapseta pere, ahjuta tuba, mütsita mees, korstnata maja‘.

Küsimus on nüüd keele korraldamise mõttes selles, kas peab praeguse seisukorraga leppima või katsuma adjektiivses funktsioonis endist -tu lõppu kirjakeeles kunstlikult jälle järjekindlasti maksma panna. Mulle näib, et põhjusemõtteliselt peaks püüdma tu-lõppu elustada ja produktiivsemaks teha, ilma et sellejuures tarvitseks järjekindel olla, sest see vägistaks äkki liig meie sissejuurdunud ja pindunud harjumusi.

Asja teeb keerulisemaks veel järgmine asjaolu: käänangu ehk deklinatsiooni küsimus. Nagu loomulik ja loogiline, jäävad ta-sõnad kui kaasusevormid deklioneerimata selle nimisõna käänete ees, mida ta määrab: ‚mütsita mees, mütsita mehe, mütsita mehele, mütsita meeste‘ jne. Kui aga seesugune ta-sõna prädikaadina esineb, siis juhtub vajadus olema talle määratud kaasuselõppu anda, iseäranis nimelt saavas käändes: ‚kõik ta katsed jäid asjataks‘ (ei öelda siin ‚asjata‘); ‚su vaev jääb tagajärjetaks‘. Ka paljuse nominatiivis lisatakse vahel lõpp d juure, ehk

küll sääl niisama hästi ka muutmata kuju tarvitatakse: „need asjad on mulle kasutad (ehk ka ‚kasuta‘).

Küsimus on siin jällegi, kas niisuguse nähtusega peab kui keele elus sündinud tõeasjaga, *fait accompli*‘ga leppima ja ta õigeaks, seaduslikuks tunnistama, või jälle ta kui juhulise, alles liig värske kõrvalekaldumise pääle vaatama normaalsest keeleuususest. Sest nii näib küll olevat, et ta-sõnade deklioneerimine vanemale eht rahvakeelele võõras oli ja alles uuemal ajal moodi on tulnud, iseäranis kirjakeeles, kus seks nähtavasti ka enam oli vajadust. Asi on seepärast raske otsustada, kui ei taheta leppida praeguse seisukorraga. Sest ühelt poolt teatavis juhtumistes peab sõnal tingimata kaasuselõpp olema; kui nüüd deklioneerimise korral prädikatiivses funktsioonis tu-lõpulisi vorme tarvitada (‚katsed jäid asjatumaks‘; ‚vaev jääb tagajärjetumaks‘, ‚need asjad on kasutumad‘), siis sünniks natuke imelik ja võõrastav vastolu, kui samad sõnad adjektiividena sõna ees alati ta-lõpulised ja deklioneerimata oleksid: ‚asjata katsed; tagajärjeta vaevaks; kasuta asjade‘, mitte aga: ‚asjatumad katsed, tagajärjetumaks vaevaks, kasutumate asjade‘. — Mõningaid vahest võõrastavad siin pikemad (-tuma-) lõpud, mis nendele liig suure „uuendusena“ funduvad, kuna nad lühemate, ilma -ma- silbita vormidega küll lepiksid: ‚katsed jäid asjatuks; vaev jääb tagajärjetuks; tarbetud asjad‘. Siin aga tähendame, et meie isiklikult otsustavasti pikemate, ma-lõpuliste vormide poolt oleme, ja seda nimelt keele omapärasuse põhjuse nimel: need on vanemad, ajalooliselt õigemad ja puhtamad vormid, kuna lühemad alles hilisemal ja kõige uuemal ajal on tekkinud. Me deklioneerime seepärast: ‚õnnetu inimene, õnnetuma inimese, õnnetumaks inimeseks, õnnetumad inimesed, õnnetumate inimeste‘ jne., mitte ‚õnnetu inimese, õnnetuks inimeseks, õnnetud inimesed, õnnetute

inimeste^(*)); ja seda järjekindlasti: ,tarbetumad asjad, süütumad lapsed, autumad inimesed, ilutumaks olevuseks, rõõmutumad päevad, kärsitumaid pilkused, rahutumal ajal, võimatumad asjad, määratumast rikkusest, korratumad inimesed, armutumad karistused, põhjatumad sügavused, ääretumad lagedikud, üleannetumad poisid, hooletumal liigutusel; piim joodi tilgatumaks ära; autumad asjaajajad, hingetumad kehad, jalutumad ja käsitumad sandid^e jne. Tähtis on teada, et vanemas keeles, muu seas ka piibli keeles, ainult need pikemad vormid esinevad. Päälegi tunduvad need nagu peenemad ja suursugusemad olevat. Et seega küll positiiv ja komparatiiv ühte langevad, on küll väike ebakoht, mis aga suurt segadust ega tüli ei tee, kuna mõtteühendusest ikka selgub, kumba neist antud korral mõeldakse.

Formuleeriksin nii: katsutagu esialgselt võimalikult palju tu-sõnu tarvitada ta-sõnade asemel; prädikatiivses seisukohas deklioneerugu need sõnad alati tu-lõpulistena.

Kuid -tu ja -ta sõnade küsimus ei ole seega veel mitte tühjendatud, sääl on veel mõndagi läbi arutamata ja otsustamata. Kõige päält olgu selle imeliku nähtuse pääle tähelepanekut juhitud, et põlised ja eht rahvakeelsed tu-sõnad ialgi pikemad ei ole kui kolmesilbilised (õnnetu, armetu, korratu, kõlvatu, otsatu, ääretu, keeletu, jalutu, rahutu, vallatu, hooletu jne; ,üleannetu^e on kokkupandud sõna); teiste sõnadega, -tu liitub ainult algupäraliselt kahe-silbiliste tüvede külge. Tõepoolest, meil ei ole mitte niisuguseid juhtumisi, kus -tu kolmesilbilise nimi-sõna otsa oleks liitunud: süd ametu, saapatu (enne *saapagaton), samblatu (*sambalaton), läiketü (*läike-

*) Ainult ainsuse osastav võib ka ,õnnetut^e olla; tu-sõnade käänmisest üksikasjalisemalt meie „Keele proovide“ eeskõnes.

geton), kastetu (*kastegeton), hambatu (*hambaseton), sidemetu, seemnetu (*seemeneton), kübaratu, jumalatu, vanematu, kasukatu jne.

Mis võis selle põhjuseks olla? Arvan, et vahest pääasjalikult järgmine: rahval, nimelt sel rahval, kes aastasadade jooksul viletsais oludes vaevles, kelle mõtteilm vaene ja mõistete ring piiratud oli, kelle kõne igapäevaste aineliste tööde ümber keerles, sel rahval ei võinud üleüldse tarvetki tulla abstraktimatähenduselisi sõnu luua; ainult need sõnad aga pärandusid põlvest põlve edasi, mida talupoja igapäevases elus sagedamini mahti ja põhjust oli tarvitada. Seda asjaolu peame ikka silmas pidama, kui mingi keelelise nähtuse rahvapärasuse kohta tahame kindlusele jõuda. Sõna nagu „südametu“ oli vahest nende eestlaste kohta, kes 600 aasta eest elasid, liig abstraktne ja kultuuriline aime; ja seesugune piltlik ütetus, mida tolleaegne rahvas ei tunnud; ta ütles selle asemel lihtsalt „kuri, paha, kurja südamega“. „Südameta“ on vist pärast, hilisemal ajal, võõra haridusega kokku puutumisel, järjekult välisel mõjul, keele tulnud. Samuti ka „lootusetu, jumalata, õiguseta“. Sõnad „kasukas, habe, aken, katus“ on küll asjad, mille äraoleku konstateerimine rahvakeeles pidi esinema, kuid nähtavasti peeti nende asjade äraolekut seevõrra juhuliseks nähtuseks, et neil kestvate, abstraktimate omadussõnade tähendust ei olnud. Vahest aga oli siin pärastpoole ka rõhul oma mõju: -tu sõnad on kõik niisugused, mil kõrvalrõhk -tu pääle langeb; kolmesilbilistes tüvedes aga oleks -tu rõhuta (südametu, habemetu). Siiski jääb küsimuse lõpuline selgitus ja selle põhjendused edespärase teadusliku uurimise anda.

Üleüldse ei ole rahvakeelega asi sugugi nii lihtne, mille pääle võhikud, kes keeleeuenduse hädaohtu kardavad, ikka armastavad appelleerida, sellega

aga muud ei tee, kui oma asjatundmattust, pääliskaudsust ja naiivsust paljastavad. Rahva ja kirja-keele vahekord on meil õige keeruline ja alles vähe uuritud nähtus. Arvan, et sellega paha ei tee, kui siin üksikust käsiloldavast küsimusest veidi kõrvale kaldun ja üleüldisemaid mõtteid selle vahekorra üle avaldan. See keel, mida eestlased sakslaste Baltimaale tuleku ajal kõnelesid, pidi oma mõistelistest sõnade ja fraseoloogia poolest õige lihtne ja vaene olema; et endale aimet teha, kui lihtne see oli, kujutelgem*) ühe 10—12 aastase karjapoisi keel, kes raamatutega võimalikult vähe on tegemist teinud, või kõige parem, sugugi lugeda ei oska ja, mis ka tähtis, kuskil kõrvalises kolgas üles kasvanud: kõik, mis selle suus liig tark, haritud, raamatuline, abstrakt tunduks, ei ole mitte rahva enda pinnal tekkinud, vaid avaldab välise hariduse mõju; „südametu“ (piltlikus mõttes) oleks üks niisugune sõna. Ja selle lihtsa rahva kõrval, mis oma esivanemilt pärandatud lihtsat keelt ja sõnu ikka edasi tarvitab, hakkas tekkima mingi teine Eesti keele oskajate ja tarvitajate hulk, kes kuidagi olid enam kokku puutunud võõra, kõrgema kultuura mõjuga ja või kes ise võõrast rahvusest ja võõra keelsest olid ega rahvakeelt hästi ei osanud ega jaksanud puhtasti ära õppida. Nende kõneldud Eesti keel pidi võõra keele mõjul siis tingimata asju omandama, mis primitiivsemis oludes leiduv rahva keel ei tunnud. Üleüldse on kahekeelsed inimesed need olnud, kes praeguse Eesti keele kujunemise pääle on määratumat mõju avaldanud. Ja see kahekeelne element ei ole mitte alles viimaste aastasadade nähtus, kus meie maa haritud seisus Saksa keelt kõneleb, vaid see algas palju varemini, juba Eesti iseseisvuse kadumise ajal. Alasaksa keelt kõnelejate sakslastega, kes sunnitud olid rahvaga ühtelugu kokku puutama ja seepärast rahva

*) Tarvitan „ette kujutama“ asemel „kujutlema“.

keele ära õppisid, kuid seda kõneldes palju vigu tegid, iseäranis germanisme tarvitasid, mis viimati ka rahva enda suhu hakkasid imbuma. Ja otse imestama peab, mis kergusega võõrapärased keelenähtused, iseäranis süntaksi, lauseehituse ja fraseoloogia alalt, külge hakkavad, maad võtavad ja laiali laguvad. Diglottism ehk kahekeelsus kuskil maal on mõlemale keelele kähjulik, eriti aga vähem haritule, vaesemale, madalamal seisvale, põlatumale, nagu seda Eesti keel oli. Seda ei katsunudki keegi õigesti ja puhtasti kõnelda; vigade tegemine oli koguni auasjaks, kõrgema seisuse tunnismärgiks, mis iga kahtlustuse eest hoidis, et keegi vahest põlatud talupoja seisusest põlvenes. Neid keele vigu ja „iseäralsusi“ katsusid needki järele teha, kes võõrast keelt ise ei osanudki, seda enam et need ülemate ja enam haritud isikute kõnes esinesid. Vahest dateerivad juba sellest ajast meie sõnajärjestuse mitmed saksapärasused ja järelsõnalised rektsioonid. Veel enam hakkas diglottide (kahekeeliste) keel rahva keele pääle mõjuma vaimuliku seisuse kaudu ja iseäranis veel vaimuliku kirjanduse kaudu, mis kirjakeelele aluseks sai. Kuid, paradoksaalne nähtus, kõige suurem oli diglottismi mõju Eesti keelele just 19-ndal aastasajal, siis kui rahvahariduse tõusu ja rahvusliku iseteadvuse ärkamisega ka kirjandus edenedema hakkas ja seega kirjakeel endisega võrreldes kiiresti arenes. Üleüldse on seega Eesti kirjakeel diglottide loodud ja see on kirjanduse kaudu ka rahva suhu ulatanud, nii et nüüdsel ajal vaevalt veel mõnes kaugemas kolgas vanu inimesi leidub, kelle keel sellest mõjust puhas oleks. Praegune ühine kõnekeel, mida enam haritud inimesed kõnelevad, on seega rahvakeele ja diglottide keele kompromiss ja segu. Nii on isesuguste olude tõttu rahvakeele esialgse traditsioonile veel mingisugune uus, diglottistlik stratifikatsioon ehk lademik pääle kujunenud, mis Eesti keele rahvusliku omapärasuse vää-

tust märksa on vähendanud*). Ka Soome lõuna-läänepoolsed murded, nimelt Turu murre, olid diglottide mõjust läbi tungitud, ja soomlaste kirjakeelega ei oleks sugugi parem lugu olnud, kui neil mitte ei oleks olnud muid, sest mõjust puhtamaid murdeid, nimelt idapoolseid Savo ja Karjala murdeid, mis nad kirjakeele aluseks võisid võtta. Ja päälegi katsusid nad oma kirjakeelt just õigel ajal, siis kui ta alles kujunes, rootsipärasustest puhastada. Eesti keele juures peab arvesse võtma veel seda üleüldist viletsat seisukorda, milles rahvas aastasadade kaupa vaevles; keda niisuguseks tallermaaks tehti, kellest säherdused sõjad, mässud, katkud, rüüstamised, näljad üle käisid, selle keelegi pidi sellest kõiksugu rikkeid jääma; harmoonilisest arenemisest ei võinud säääl juttugi olla. Kui oma keele omapärasust ja puhtust kalliks peame, siis on meie kohus seda diglottide amalgaami kirjakeele päält nii palju kui võimalik ära kaapida, nimelt seda, mis säääl tõesti kasutatud on ja keele omapärasust asjata tumestab, olgugi et see puhastamistöo nüüd, keele juba kujunenud ollés, palju raskem on kui viis-kuuskümmend aastat tagasi, millal seda kahjuks ei suudetud või ei osatud teha.

Tuleme oma endise aine, -tu sõnade juure jälle tagasi. Konstateerisime, et rahvakeeles pikemaid kui kolmesilbilisi -tu sõnu ei ole. Rahva lihtsale kõnele ei olnud neid enamasti vaja. Enam haritud inimesed, kes neid tarvitsesid, ei osanud neid enam moodustada, vaid langesid -ta sõnade analoogia lõksu. Nüüd aga, kus me seda oskame, ei peaks me omal ajal tehtud eksitustest enam kinni pidama. Järelikult võiksime väga hästi hakata ütleva 'südametu, jumalatu, musklitu, aknatu, habemetu, lootusetu' jne.

*) Kui kaugele mõlema keele nivelleerimises ja viimati ühtesulamises diglottism võib viia, näitab kõige hiilgavamalt Inglise keel, mis teatavasti keskaegsest Prantsuse ja kohalikust Angel-Saksi keelest on kujunenud.

Samuti on lugu verbidest tuletatud -mata sõnadega. Neistki ei ole rahvakeelseid -tu sõnu olemas päale paari kolme: ,võimatu, saamatu, mõistmatu'. Need aga tõendavad, et rahvas ka niisugusist sõnust -tu lõppu tarvitab, nimelt siis kui ta neid eitavate adjektiividena tarvitab; ja kui neid mitte rohkem ei ole ja muud sõnad -mata lõpulistena esinevad (suremata, kannatamata, tundmata, määramata, liikumata, tänamata), see paneb oletama, et rahvas ise neid sõnu iseseisvate adjektiividena ei käsitanud, vaid et seda alles diglottid ja nende mõjualused tegid. Kui neid aga lihtsalt eitavate passiiviste partitsiipidena substantiivide eel käsitati, siis oli küll vist juba rahvagi keeles viisiks neid -mata kujul ja ilma deklioneerimata tarvitada, näit. ,tegemata tööd'. Raske on kujutella, et rahvagi keeles kunagi oleks olnud ,tegematumad tööd(*)'; küll aga ,võimatumad asjad, saamatumad inimesed, mõistmatumad lapsed', sest et need adjektiivses mõttes esinevad.

Kõike seda silmas pidades, kuidas kogu küsimust keeleuueenduse seisukohalt korraldada? Siin oleks järgmist kolm kombinatsiooni võimalikud: e s i m e n e — kõige radikaalsem ja kaugemale minev — igalpool adjektiivina, s. o. substantiivi määrajana järjekindlasti -matu, mis muidugi ikka deklioneerub: tegematumad tööd, tundmatumale inimesele, nad on tänamatumad, seletamatumas nähtuses, surematumad jumalad. T e i n e — teatav kompromiss oleva uusu-sega — substantiivi ees -mata, mis ei deklioneeru, substantiivi järel, iseseisvana ja prädikatiivsena -matu, mis deklioneerub: tegemata tööd, aga: tööd on tegematumad; tundmata inimesele, aga: ta andis selle ühele tundmatumale; need inimesed on mulle tund-

*) Soome keeles on see küll harilik ja reeglikorraline: ,tekemättömät työt' ja sääl ei tundu see vähematki võõrastavalt; seevõrra suur on harjumuse mõju.

matumad; suremata jumalad, aga: jumalad on surematumad; ta on surematu, tänamatu; niisugust tänamatut ei ole enne nähtud. Kolmas oleks praegune keeleuus, mida ka Weski soovitab: ikka -mata, ainult selle vahega, et see substantiivi ees ei deklioneeru, selle järel aga ja iseseisvana üksnes tarbe korral deklioneerub: tööd on tegemata, ta sai suremataks, ta armastas üht surematat, niisuguseid tänamataid ei ole enne nähtud, arvud on kas jagatavad või jagamatad.

Missugusele neist kolmest eesõigus anda (muidugi kui võimalus oleks valida)? Raske otsustada. Igalühel on oma puudused. Selle tõttu ongi -tu ja -ta ning -mata sõnade küsimus kõige keerulisem ja täbaram küsimus praeguses keeleuueenduses, mille pärast olengi siin sellele kõige rohkem ruumi pühendanud.

Nii hästi esimest kui teist on uuendatud keeles püütud ühe või teise poolt tarvitada.

Esimest, kõige radikaalsemat, on Tuglas, Semper, iseäranis aga Grünthal kultiveerinud, „Süütumas“ muu seas: võitmatuma rahutuse tõttu (lk. 255), lõppematut tundi (lk. 19), arvamatu tähtsus (28), tundmatuma katastroofi (203). Samuti Tuglas, ainult selle vahega, et ta -tuma- asemel põhjasmõtteliselt -tu- kirjutab*): lugematud sõjaväed (Liiva kell 47), lõpmatu rõõm (*ib.* 53); talle olivad ta endised tundmused võõrad ja arusaamatud (55). Kuid kumbki neist ei ole selles järjekindel, sest Grünthal kirjutab samas raamatus: purustamata pitsati (204), parandamata tüvest (210), väljakannatamata nuhtluseks (212); ja Tuglas —, äramõistmata on jumal (50); oi halastamata ironia (320).

Teist võimalust tarvitavad mõned nooremad kirjanikud, näit. Sillaots, kuid mitte järjekindlusega.

*) Siiski leidub tal kord ka „maatumale“ (Aino Kallas, Lahkuvate laevade linn, tõlkinud Friedebert Tuglas, lk. 74).

Siin on tõepoolest raske otsustada. Ühelt poolt oleks küll nii mõnus substantiivi ees adjektiivi -mata kujul deklioneerimata jätta (,seletamata nähtused, tundmata isikule, suremata kuulsusest, võitmata võimude'), mis oleks ühtlasi ka kokkukõlas praegu valitseva uususega, mille harjumusi deklioneeritav -matu enamuse juures shokeeriks (haavaks); -mata muutmata kujul oleks ka lühem, kuna deklioneerimine -tu [-tuma] kujul sõna liig pikaks ning raskepäraseks teeks ja võõrana tunduks (,seletamatumad nähtused, tundmatumalle isikule, surematumast kuulsusest, võitmatumate võimude'), olgugi kui tahetakse lühemaid vorme tarvitada (,seletamatud nähtused, tundmatule isikule, surematust kuulsusest, võitmatute võimude), ehk küll seegi soovitav ei ole, järjekindluse pärast, kui kord muidu pikemad õigemaks ja paremaks tunnistada (,õnnetumad', mitte ,õnnetud'). Või tahetaks -matu sõnadest erandit teha, mil lühemad lõpud oleksid, kuna muil pikemad?

Kuid teise võimaluse juure jääda — substantiivi ees -mata ja selle järel ning iseseisvana -matu — on teiselt poolt ka nagu ebaloomulik: miks peab samatähenduseline sõna kord ühe- kord teistsuguse lõpuga esinema? (tundmata isikud; aga: need isikud on mulle tundmatu[ma]d).

Kuid ei meeldi ka kolmas võimalus — praegune keeleuususe, kus ikka -mata, mis substantiivi ees ei deklioneeru, selle järel aga ja iseseisvana ainult tarbekorral deklioneerub: ,tundmata isikuks'; aga: ,see isik jääb mulle tundmataks', sest kaasuselõpud veel -ta vormi otsas tunduvad nii vastikult ja ebaloomulikult (olgugi et see vahest on nende ridade kirjutaja isiklik, subjektiivne tunne). Iseäranis ei meeldi niisugused vormid kui ,surematat, surematad, surematade'. Niisugused vormid on rahvakeelele igatahes võõrad, ja alles haritlaste keeles tekkinud. Või peaks siiski viimati kõige sellega leppima ja see reeglipäraseks tunnistama?

Kas vahest ei oleks ka niisugune lahendus võimalik, et -mata ja -matu vahel tähenduslikku vahet teha? Nimelt nii, et -mata vastaks passiivsele eitavalle mineviku partitsiibile (seletamata — необъясненный, unerklärt), aga -matu eitavalle oleviku passiivsele partitsiibile (seletamatu — необъяснимый, unerklärbar, unerklärlich). Järelikult: need asjad on hävitamata (не уничтожены), aga: need asjad on hävitamatu[ma]d (неуничтожимы). Muidugi, see vahetegemine oleks kunstlik ega põhjeks milgi kombel rahvakeeles; kuid me oleme alati selle põhjuse mõtte poolt olnud ja seda õigeks tunnistanud, et kirjakeeles võib mõnigi kord mõnda asja kunstlikult, teadlikult muuta, parandada, juure lisada, kui sest keelele millegi poolest tulu tõuseks.

Jääme siiski esialgu teise võimaluse juure, mille järele nimisõna ees on -mata, selle järele ja iseseisvana -matu, mida deklioneeritakse.

Üleüldse, see on küsimus, mida üks ega kaks ei saa ära otsustada, vaid mille kohta mitmed peaksid sõna võtma, ka publikumi poolt, et näha, kuhu poole soovid kalduvad.

13. -tsema lõpulised verbid ei ole mitte ainuüksi, nagu Weski tahab, intransitiivsed, vaid ka transitiivsed, tõendajaina ‚valitsema‘ (ja ka ‚valima‘, mis ka muud ei ole kui ‚valitsema‘, kust -ts-analoogia mõjul välja jäetud), manitsema, maitsma, igatsema, kaitsma, ja rohkearvulised samalõpulised verbid Soome keeles, mil transitiivne tähendus; ‚tarvitsema‘ seepärast julgesti transitiivses tähenduses: ma tarvitsen seda; ‚tarvitsema‘ (нуждаться) ei pea ära vahetama sõnaga ‚tarvitama‘ (употреблять, пользоваться); näit. lauses: ‚ma tarvitseksin küll su abi, kuid ma ei taha seda tarvitada‘.

14. Niisama vähe teeb -le- ühe verbi tingimata intransitiivseks (olguigi, et mitmed -lema- sõnad küll intransitiivsed), tõendajaina ‚ahvatlema (kedagi), esitlema (kedagi) jne.; Tartu

ja Võru murdes ning iseäranis Soome keeles, kus -elema- sõnu palju, on nende seas ka palju transitiiivseid. Asjata seepärast tahab siin Weski keele loomulikuile võimalustele tõkkeid määrata. Ja mõnesid vorme uuendustena kirjakeelele soovitates ei toeta me endid nende murrete pääle, kus neist veel ainult riismeid on leida, vaid nende pääle, kus nad alles eluvõimulisemina olemas. See käib ka järgmise punkti kohta.

15. [rahustuma]. Kui kord -uma intransitiivina lubatud (kuuluma, pettuma, kanduma, anduma), miks seda siis mitte ka pikemis sõnus tarvitada?: ,moodustuma, rahustuma, asetuma, esituma, deklinéeruma' jne., nagu seks ka Võru murre õigustab; on ka sõnu, millest -nema võimatu: avalduma, kohustuma, seletuma, karistuma, alistuma' jne. Päälegi, meie arvates nagu oleksid ,rahustuma, asetuma' soliidimanäolised ja suursugusemad kui ,rahnema, asenema', mille kesksõnad ,rahnunud, asenenud' iseäranis vesiselt kõlavad. Vahest aga võiks mõlema lõpu (,rahustuma' ja ,rahnema') vahel mingi tähenduslik vahe kujuneda?

16. [Soome ja Eesti keele kõla]. Leiame Soome keele üleüldises, absoluudis mõttes Eesti keelest kõlavama ja ilusama olevat.

17. [haihtuma, vaihtuma, seurama]. Weski omale otse vastu seame põhjusmõtte üles: Soome keelest võib laenata mitte üksi neid sõnu, mille foneetika Eesti (kirja)keele kohane on või laseb end kohaseks muuta, vaid ka Eesti foneetikalle võõrakujulisi sõnu (kus teatavil põhjusil mitte soovitav või võimalik ei ole seda foneetilist külge eestitada), nagu ,haihtuma, vaihtuma, seurama'. Ei tarvitsegi, et iga laenatud sõna tingimata karva päält Eesti foneetika kohane oleks. Niisugused Soome laensõnad oleksid meile nagu kõik muud võõrad sõnad, mille foneetilised kombinatsioonid meie omist erinevad (,struktuur, streik, filosoofia, kinematograaf

jne.); ei ole mingit olulist vahet Soome ja Ladina laensõnade vahel. Päälegi on nende Soome sõnade foneetiline lahkuminevus Eesti omast lugemata rahvusvahelistega võrreldes, kus f, sch ja ebaeestikeelne rõhk sagedane nähtus, nii väike — mõni h ehk diftong ebaharilikul kohal —, et nad siiski meile õige kodused ja küllalt omased tunduvad, ikkagi palju omasemad kui tuhanded rahvusvahelised sõnad, mida me ühtelugu julgesti tarvitame.

18. [k o h t l e m a, m ö ö n d a m a]. Soomeski on ‚kohta‘ olema, ometi ei mõju see ‚kohtlema‘ (ümber käima) tähenduse pääle vähematki segavalt. Sõnal ‚mööndma‘ (järele andma, допускать) ei ole midagi tegemist sõnaga ‚mõõn‘ (on ju ühel õ, teisel ö); ‚mööndma‘ sõnas esineb sama tüvi mis sõnas ‚mööda‘.

Ja üleüldse on meie põhjusemõte: mis sest viga, kui mõnele Soomest laenatud sõnale kuskil Eesti murdes peaaegu samakujuline, aga eritähenduseline sõna vastab. Pääasi on siin, kumb oma tähenduse poolest meile kasulikum ja tarvilisem on; on seda Soome sõna, siis võib oma murde sõna, kui see ainult veel väiksel alal tuntud, kus seda teist jääda, mahaarvatud kui korda läheb — ja seda peaks ikka katsuma — talle mõnda teist tähendust ehk tähenduse varjundit ette rakendada. Nii on meile ‚lakkama‘ palju tähtsam, otse hädapärane Soome tähenduses (järele jätma, переставать), kuna meile see ‚lakkuma‘ paralleelvormina on hoopis tarbetu. Sama peab ka üttelema sõnade kohta, nagu ‚h u r m a m a‘ (Soome keeles = nõiduma, joovastama, aga „läänepoolsel eestlastemaal“ = urbama, urbi (urmi) ajama), ‚s u k e l d a m a‘ (Soome keeles = vee alla minema, нырять; kuskil Eesti murdes on ‚suklema‘ paralleelvormina ‚suplema‘ sõnale).

19. Sõnad ‚m a s e n d a m a (= rõhuma), s ü n k (düster, мрачный), r ü h t (energiline olek, seis), j u l m (grausam, жестокий), m u g a v (bequem, удобный), s i i r d u m a (üle minema)‘ ei ärata aimeile

vastavat meeleolu ainult selles mitte, kes nende tähendust ei tunne. Nii on iga sõnaga lugu. Mina isiklikult leian, et näit. „sünk“ õige sünk on.

20. Sõnas „moodustama“ ei mõju meie arust see vähemutki segavasti, et see on tuletatud sõnast „mood“. Sõna „mood“ (täheanduses мода) deklioneeritakse meil harilikult „mood, genet. moodi“, millest järelikult verb oleks „moodistama“; „mood, genet. moodu“ on „moodi“ variant, mis hakkab harvemaks jääma: öeldakse ju harilikult „moodileht, moodinarr“. Teiseks tähendab ju „mood“ ka „viisi“ (Vene образъ) ja seega leiab „moodustama“ Vene keele analoogias toetust: sääligi on „образовывать“ (millele „moodustama“ vastab) sõnast образъ (какимъ образомъ — mis moodi?), ilma et kuulda oleks Vene keele kõnelejaid kunagi kurtvat selle sõna halbuse ja arusaamatuse üle. Või on Saksa „bilden“gi siis õige, mille nimisõna „Bild“ ja mis ühtlasi ka „harima“ tähendab? Seepärast ei ole „moodustama“gi halb sõna, ja seda võib ainult tarvitusele soovitada.

21. [k o g e m a, k o g e m u s]. Iseasi on sõnaga „kogema“ (läbi elama, tundma) ja „kogemus“ (läbielamine, Erfahrung, опытъ). Siin on küll halb, et adverb „kogemata“ (mis ju muud ei ole kui verbi „kogema“ üks vorm) hoopis teises tähenduses esineb ja „kogema“ sõnale näib teist tähendust eeldavat. Kui ainult nimisõna „kogemus“ oleks küsimuses, siis ei ole tähenduste erilaadsuse hädaoht nii suur; mõlemad sõnad on oma lõppude poolest seevõrra erilised, et äravahetamisest juttugi ei või olla. On ju sagedasti ühe ainsa hääliku lahkuminevusest küllalt, et kaht sõna lahus hoida, näit. „vari“ ja „vara“, „vilj“ ja „vilu“, „vali“ ja „valu“, mida keegi ära ei vaheta. Ja otse imeks peab panema, kui väiksest vahet-tegevast elemendist küllalt saab, näit. „palk“ ja „pal“k“ (muljeeritud l). Keele psühholoogia on koguni nii imelik, et kahel (ehk mitmelgi) täitsa ühekõlaliselgi sõnal võib kummalgi oma eritähendus olla, ilma

et need sõnad kõneleja teadvuses segi läheksid ja üksteist takistaksid; meie ei vaheta neid sugugi ära, kui harjunud oleme neid teatavis mõtteühenduses nägema. Veel enam: teine tähendus ei tule meelegi. Tõepoolest, kas tuleb lauses ,kuuel on pa i k p ääl' kellelegi meele, et ,paik' ka ,kohta' tähendab; ja ümberpööratud, lauses ,seda näeb igas pa i g a s meie maal' ei mõtle ,paika' kuuldes keegi kuue paika. Niisuguseid ühekõlalisi ja eritähenduselisi sõnu, mida homonüümideks kutsutakse, pakub iseäranis rohkel arvul Prantsuse keel, mis tõttu see väga hästi paindub kõiksugu vaimurikasteks kalambuurideks ehk sõnamängudeks, mida säääl lugemata arvul tehtud.

Kuid iseendast mõista olgu põhjusemõtteks, et igal eri aimel ja asjal oma eri sõna oleks, mida ei või ühegi muu sõnaga ära vahetada. Kui ,kogema' yastu võtta, siis peab loomulikult võima ka ,kogemata' ses tähenduses tarvitada: ,kogemata tunded' (неиспытанные чувства, unerfahrene Gefühle); ,mitmed inimesed surevad, ilma kordagi omas elus niisuguseid juhtumisi kogemata'. Võib ka juhtuda, et mõlemad ,kogemata' teine teise kõrvale satuvad: ,kogemata kogemata jäänud nähtused' (явления, не намъренно оставшіяся неиспытанными). See on tõepoolest vastolu, mis ,kogema' tarvituselevõtu küsitavaks ja ebapraktiliseks teeb. Peaks kuidagi mingi muu verbi leidma selle tähenduse jaoks. Kuid siis oleks ka ,kogemus' tarbetu.

22. [e d u s t a m a]. Mitte just nii ei ole lugu sõnaga ,edustama'. Me ei leia, et ,edu' (progress) ja ,edustama' (repräsenteerima) üksteise pääle segavasti mõjuksid, tõendajana Soome keel, kus ka mõlemal sõnal on eri tähendused: ,etu' (Vorteil, преимущество) ja ,edustaa' (repräsenteerima); säääl ei tule ,edustama' kuuldes kellelegi ,etu' meele. Äravahetuse kartus on siis asjata. Siiski ei teeks viga, kui korda läheks ,edustama' asemele hankida mõni veelgi parem sõna, mitte aga ,esitama', mil

juba on oma kindel tähendus (ette kandma, ette panema, ette tooma, näitama), millest ei tahaks loobuda. Vahest täidaks ‚edustama‘ aset ‚esindama‘, või ‚eestama‘?

23. [süvendama, üllatama, korvama, kiinduma]. Nende sõnade puhul on meil jällegi ühe põhjusemõttelise seisukohaga tegemist. — Weski leiab ebaloogilise olevat, et need sõnad hoopis teisekujulisi tüvesid eeldavad (süva, ülla-, korva, kiini) kui need, mis vastavatena meie kirjakeeles esinevad (sügav, üle-, kõrv, kinni). Tähdendan siin, et sest ei ole ühtegi viga. Sõnadel ‚süvendama, süvenema, üllatama, korvama, kiinduma‘ (ehk vahest parem ‚kiindima‘) ei ole midagi tegemist kirjakeeliste sõnadega ‚sügav, üleval, kõrv, kinni‘; need on otsekohesed laenud murdest ehk Soome keelest ja on seega täitsa iseseisvad, mil oma kindlad tähendused. Seesugune põhjusemõte ja teguviis, et mõned uued sõnad mitte keeles juba olevist tüvekujudest ei moodustata, vaid murdelistest või soomekeelistest variantidest, näib meil mitmetele isikutele, muu seas herradelle Weskile ja Leetbergile, paradoksaalne ja otse püsti pöörane olevat. Kuid iseenesest ei ole asi sugugi nii hirmus, vaid üsna harilik ja normaalne nähtus. Seda näitab meile mitme suure kultuurkeele eeskuju, muu seas Prantsuse keel. Sääb on määratu hulk kõige tarvilisemaid ja tavalisemaid sõnu, abstrakte substantiive, adjektiive, verbe, mis teisekujulistest tüvedest põlvnevad kui need, mis rahvakeelsis põhjussõnades esinevad. Näitusi võiks lugemata arvul tuua. Olgu siin mõned antud: *vrai* (tõsi), aga tõsidus — *vérité* (Ladina tüvi *veri-*), *langue* (keel), aga keeleline, keele- — *lingual* (Ladina tüvi *lingu-*), *oeil* (silm), aga vastav adjektiiv — *oculaire* (tüvi Ladina *ocul-*), *mûr* (küps), aga küpsus — *maturité* (Ladina *maturus*), *évêque* (piiskop), aga piiskopiline — *épiscopal* (tüvi Greeka *episcop-*), *loi* (seadus), *légal* (seaduslik, Ladina tüvest *leg-*). Nagu näha on siin

vastavate adjektiivide tüved ebarahvakeelsed; nad on Ladina keelest võetud, mida rahvas ei tunne, olgugi et rahvakeelsed põhjussõnad neist põlvnevad. Ka seda esineb, et samast tüvest Ladina laensõna, mis kunstlikult on pärastpoole kirjakeele võetud, oma tähenduse poolest erineb sama tüve rahvakeelistest sõnadest; näit. rahvakeelne *pitié* (haledus), kirjakeelne *piété* (vagadus, vaga austus), mõlemad põlvnevad Ladina *pius* sõnast. See vastab just meie kaasusele. Ometi ei kaota keel selle läbi mitte midagi; ta läheb küll natuke raskemaks, kuid saab selle tõttu ka nagu suursugusemaks ja peenemaks, sest et eritüvelised adjektiivid ja abstraktid substantiivid tunduvad individuaalsemina, prägnandimina, suggestiivsemina (kui Weski sellest siin aru saab). Keegi ei pane seda sääli pahaks ega kuulu kaebavat, et selle läbi Prantsuse keele „aluseid kõigutatakse ja vassitakse“.

Mis prantslastele Ladina, on meile Soome keel. Nagu Ladina keel on oma sugulast Prantsuse keelt rikastanud ja suursugustanud, nii peab seda Soome keel Eesti keelega tegema.

24. [*Lause-ehitus*]. „See Soomest toodud sõnadejärjestus oma ettetükkiva ütlusega teeb meie lauseehituse sel korral, kui kõrvallauses palju teisi lauseosaid järgnemas on, kahtlemata õige järel-lohisevaks ja ei tundu meile sugugi omasena“ (lk. 116). Kui see Weskile ei tundu omasena, siis tõendab see ainult, kui väga tema (ja kogu meie haritlased ning osalt „rahvas“ ise) on Saksa sõnajärjestusest ning lauseehitusest läbi vettinud ja kui raske tal on sellest pimedast tundest mõistusegi abil vabaneda ja aru saada, mil määral „uus“ sõnajärjestus meie keelele kasulik on. Sest, otse ümberpöörduvalt meie leiame, et tsiteeritud Ridala lause (lk. 116) oma ebasaksiku sõnajärje tõttu just selgem, elegantim, vähem lohisev on*).

*) „Mälestusi, mis on seuratud valva silmaga igas peenuses sündimise silmapilgust kuni viimse tuharva vaateni läbi kristalli surnu kirstul“ (Süütu, lk. XVII).

Kujutelge, et ses lauses verb ‚seuratud‘ oleks asetatud viimsesse lõppu. Ei tea, mis abinõudega saaks meie inimestele selle lihtsa tõe selgeks teha, et, esiteks, meie praegune lause-ehitus ja sõnajärjestus sugugi rahvakeelne ei ole, vaid saksakeeliste haritlaste poolt sisse istutatud, ja teiseks, et Saksa ahe-laist vabastatud lause-ehituse läbi meie stiil ainult võidaks selguse, mõnususe, plastilisuse ja elegantsi poolest. Kes viimasest aru ei saa, sel on küll vähe arusaamist ja maitset stiili ilu ning mõnu kohta.

Muidugi ei saa ega tarvitse sõnajärjestuse uuenduses nii kaugele minna, et see Soome omaga täiesti ühesuguseks saaks. Eesti sõnajärjestus peab olema midagi vahepäalist, miski kompromiss Saksa ja Soome oma vahel. Seda ütleb küll Weski ka, kuid tegelikult ta sõdib just sellele kompromissilisele järjestusele vastu ja kaitseb praegu valitsevat.

Weski kirjutab (lk. 117): „Kuid arvata, nagu oleks üks kindel sõnadejärg teatavas keeles igal puhul maksev, oleks siiski hoopis ekslik: see teiseneb harukordadel rütmuseloomise nõudel või sedamööda, missugust sõna selles lauses rõhutada tahetakse; rõhualune sõna nihutatakse tavalisest järjestusest välja, harilikult ettepoole (hyperbasis)...“

Imestan, et siin Weski peaaegu sugugi teistviisi pole kui Jõgever, kes ühel E. Kirj. Seltsi koosolekul omas pääliskaudsuses ja lihtsameelsuses väitis, et Eesti sõnajärg peab „vaba“ olema, mina tahtvat aga seda kitsaste raamide vahele suruda. Muidugi on igas keeles igal lauseosal oma liikumisvabadus, lauserõhu, paatose ja retoorika nõuetest tekkinud, kuid ikka teatavis piirides, mis keeleuus on ära määranud ja üle mille ei või minna. Et sõnajärjestus vaba ei ole, näitab juba see, kui väga selle muutmine meie harjumusi haavab. Kõige suuremat protesti ja vaenu on just selle muutmine välja kutsunud teatavalt poolt. Et näidata, kui süga-

vasti on Saksa sõnajärjestus meile sisse juurdunud ja kui visasti tahetakse sellest loobuda, paistab järgmisest nähtusest, mille juures siin natuke pikemalt peatan, esiteks, et see väga iseloomuline on, teiseks, et seda liig möödaminnes käsitlesin „Eesti Kirjanduses“ ilmunud sellekohases kirjutuses „Kõige suurem germanism Eesti keeles“.

Siin ei ole sugugi tegemist kõrval-lausetega; sest meie nähtus esineb just päälauseis. Ka ei ole siin küsimus üteluse asetamisest lause lõppu, vaid, otse ümberpööratud, lause algu. Võtame õige lihtsa lause: ‚tulekahju kuma ilmus‘. Siin on kõik lihtne ega ole ühtegi vankuvust ega kahtlust: esiti alus (‚tulekahju kuma‘) ja siis ütelus (‚ilmus‘). Aga lisagem muid lauseosi juure: ‚määratuma tulekahju kuma ilmus äkki metsatuka tagant meie kohkunud silme ette‘. Ka kõik korras. Aga asetagem üks või mõlemad neist juurelisatud sõnadest lause ette otsa: ‚Äkki määratuma tulekahju kuma ilmus metsatuka tagant meie kohkunud silme ette‘; või: ‚äkki väikse metsatuka tagant määratuma tulekahju kuma ilmus meie kohkunud silme ette‘. „Aga pidage!“ hüütakse mulle kohe, „teie lause ehitus on kohmakas! See on võõrastav! See ei ole Eesti keel! Kirjutage meile Eesti keelt!“ — „Mis siis viga on?“ — „Kuhu olete tegusõna, üteluse (prädikaadi) paigutanud?“ — „Kus ta peab siis olema?“ — „Ütelge: väikse metsatuka tagant ilmus äkki määratuma tulekahju kuma meie kohkunud silme ette“. — Ja muidugi, seda ma ootasin: nii peab see olema, sest et see Saksa keeles nii on, ja ainult sääl nii on, et see teile nii väljajuurimatumaks on veresse kasvanud, et ka Eesti keeles peab maksma see Saksa üks põhjusreeglitest: päälauseis on esimesel paigal subjekt oma määrustega, siis teisel paigal prädikaat; kui esimesele paigale aga mingi muu lause osa astub, siis nihkub subjekt kolmandale paigale, nii et prädikaat alati teisel paigal püsib,

näit.: ,ma käisin eile õhtu külas¹, aga ,eile õhtu¹
 käisin ma külas²; ,herra vihastas seda kuuldes³
 hirmsasti¹, aga ,seda kuuldes vihastas herra hirm-²
 sasti³; ,kõik olid juba läinud magama, kui hilja¹
 öösel koju tulin², aga ,kui hilja öösel koju tulin,¹
 olid kõik juba läinud magama³. Seesugune
 muutus päälause sõnade järjes ei ole
 mitte rahvapärane ega rahvakeelest
 saadud. See on meie diglottide keelest pärit!
 Sest need laused kõlavad just rahvakeelse-
 malt, kui neis aluse ja üteluse ümberkäänmist
 (inversiooni) mitte ei tehta: ,eile õhtu ma käisin
 külas¹; ,seda kuuldes herra vihastas hirmsasti²;
 ,kui hilja ööse koju tulin, kõik olid juba läinud
 magama³.

Ärgu saadagu siin minust nii aru, nagu nõuaksin,
 et see Saksa keelest sisse juurdunud aluse ja üteluse
 ümberkäänmine peaks hoopis kõrvale heidetama.
 Nii kaugele ei tarvitse minna; see on meile juba
 seevõrra omaseks ja armsaks saanud. Mida me
 tungivalt ja järeleandmata sooviksime, on, et selle
 germanismi kõrval sallitaks ka teist, rahvapärasemat
 lause-ehitust, kus ümberkäänmist mitte ei ole tehtud.
 Lubatagu meil seepärast ütelda: ,mõne päeva
 pärast haiguse sümptoomid ilmusid uuesti¹; ,mahe-
 daina ja ebamäärasina kaugel mängiva orkestri helid
 kostsid ta kõrvu²; ,seda nähes ta süda lõi kiiremini
 tuksuma³. See ümberkäänmiseta (inversioonita) sõna-
 järg on stiililiselt iseäranis kasulik pikemis
 lauseis, niisugusis, kus palju muid lauseosi ja
 kõrval-lauseid, sest ümberkäänmise läbi kistaks üte-
 luse (prädikaadi) verb liig kaugele ära selle sõna

ligikonnast, millega ta lahutamata ühenduses on, näit. järgmises lauses: „kui pärast väsitavat marssi olime jõudnud lagedalle välja, (ilmus) äkki väikse metsatuka tagant määratuma tulekahju kuma, värvides kogu öhtupoolist taevast kui õudsesse ja üliloomulikku ehapunasse, ilm us naabriküla kohal, mille lähemate majade ja tuulikute siluetid tumedaina ja tondilistena end joonistasid sellele roosa karva pinnale“; „seda nime kuuldes (kerkisid) uued pildid, lõbusamad ja hellemad, mida ta ei olnud mõelnud ammu enam, kerkisid ta pääajus, juba nii väsinus mäletsemast alati samu mõtteid ja ettekujutusi, mis harjumuse tõttu iseendast, kui tüütumad parmud, ta ette ilmusid“. Arvan, et need näitused juba jätkuvad siin selgeks tegema neid paremusi ja mõnusi, mida vähem saksik sõnajärjestus pakub.

25. [lühendatud laused]. Weski mõistab hukka ja leiab tarbetumaks niisugused lauselühendused kui: „ta tormas võidujulgena edasi, vaenlase kuulide vihisedes ta ümber“. Meie arvates aga ei ole selle konstruktsiooni elustamine sugugi tarbetu Eesti keelele; see edendaks ta lauseehituse painduvust ja võimaldaks mõned stiililised peenused, mis nüüd võimatamad. Sellest aga pikemini ühes eri kirjutuses, mis lähemal ajal ilmub.

26. [essiiv]. Mis essiivisse (mehena, sellena) puutub, siis on huvitav tähendada, et Soome keeles seda nii hästi subjektina kui objektina tarvitatakse, ilma et selle läbi segadust kardetaks. Seepärast ei tarvitse seda meiegi keeles karta; näit.: „ta kaasagelased austasid teda proosakirjanikuna enam kui luuletajana“; „tundsin teda juba mitu aastat mõisarentnikuna“; „tema tähtsus seltskonna-tegelasena ei ole kuigi suur“. Selguse pärast võib tarbekorral „kui“ tarvitada: „ta usaldas teda kui ausat inimest“.

27. [germanismid ja slavismid]. „...ta on Soome keelest läbi tungitud“. Ma ei leia, et see „hoopis põlatav germanism“ oleks. On teisi

palju põlatavamaid; „millestki läbi tungitud olema“ on igatahes tarviline ütlemissviis, mida me ei saa muuga asendada.

„tänu“ temale ei ole meie esivanemate õnnetu ja piinarikas elu asjata olnud. See „tänu“ ei ole siin sugugi slavism (благодаря ему), nagu Weski arvab, vaid on Romaani algupära ja esineb igas haritud Euroopa keeles, tähenduses „läbi, abil, tõttu“; näit. Saksa keeles: Durch seine unermüdliche Energie und besonders dank der opferwilligen Unterstützung seiner ergebenen Freunde hatte er wieder eine bessere Stellung erreicht; Prantsuse keeles: grâce à sa situation extrêmement favorable il se trouvait hors du danger de toute attaque imprévue. — Seepärast oleks soovitatav ka Eesti keeles hakata sõna „tänu“ selles mõttes tarvitama: „oma väsimata energia abil ja iseäranis tänu oma truude sõprade ohvri-meelsele toetusele oli ta jälle parema seisukorra kätte saanud“; „ta oli väljaspool iga ootamata kallaletungimise hädadohtu tänu oma väga hääle seisukohale“.

28. [„Süütuma“ ja „Maakera surma“ keel]. Sääli leiab Weski palju kunstlikult liig keeruliseks tehtud lauseid, mis rasked mõista ja vahel päris segased olla. Laused pidada lihtsamad ja rahvakeelsemad olema. See etteheide on liialdatud. Meil on senni ainult lihtsat, koguni labasuseni lihtsat keelt pakutud, ei tee seepärast viga, kui teda ka natuke raskema lause-ehituse ning keerulisemate ütlemissviisidega harjutada. Miks peab siis kõik ikka nii lihtne ja igapäevane olema? Miks näit. ei tohi ütelda „talt pääsis hoige“, vaid „ta hoigas“? Pääle selle annab teistsugune lause ja fraseoloogia mõttele ka teistsuguse varjundi, vähemalt stiilile teise tooni: ei ole mitte täiesti ükskõik, kas ütelda „ilma et ta seda märkas“, või „ilma et ta sest teadlik oli“; „nad ei tunnista endid eestlasteks“, või „nad ei tunne endid eestlasteks“. Ma ei näe, mis poolest siin

need lihtsamad laused selgemad on neile, kes kirja-keelt oskavad. Ja isegi Ridala laused, mis Weski leiab „lahendamata mõistatused“ olevat, on lähemalt vaadates täiesti selged; näit. ,kutsudes teda nime-dega, mis ülimine hõrnus oleks minusse sisendanud‘; ainult peab nii palju viitsimist olema, et sõnastikust järele vaadata, mida ,ülimine‘ ja ,sisendama‘ tähendavad. Ja samuti üks lause „Maakera surmast“: ,mööblid ja riistad osutasid endid tublideks, vaevalt tolmuga kaetud olles‘. Weskile on see lause lahendamata mõistatus ainult sellepärast, et ta sõna ,end osutama‘ tähendust ei tunne; kui ta vaevaks võtab selle ära õppida, kaob iga tumedus*). Ja põhjusmõteline asi: kui me keelt tahame rikastada ja peenendada, siis ei või me igakord seda vaadata, kas viimne kui sõna ja lause igale lugejalle kohe arusaadav oleks; ta peab alles õppima seda mõistma. Kui meie rahvas kultuuralisema ja rikkama keele tahab saada, siis peab ta sellega juba leppima, et mitmed raamatud talle esialgu on vähem kergesti arusaadavad nii hästi lause-ehituse kui uute sõnade pärast. Kuid neist ei pea meelepaha või ükskõiksusega ära pöörma, vaid püüdma uue lause-ehitusega harjuda ja uute sõnade tähendusi kätte saada. Meie keele rikastamise, parandamise ja peenendamise püüde suurem või vähem kordaminek ripub siis suurelt osalt sellest, kas meie rahvas tahab õppida või mitte. Kui me igapidi haritud keelt tahame luua, siis tuleb ükskord ometi loobuda sellest

*) Mõned „Maakera surmas“ esinevad arusaamatused ja eksitused, mida Weski esile toob, on hoopis juhuslik laadi: nii on lause ,armid olid ta nägu, kaela ja käsi krüümustanud‘, on Rosny stiiliviga; ,vääratada‘ pro ,väärata‘ on sellest tulnud, et esiti ilma -da lõputa kirjutasin, pärast aga „Postimehe“ pärast pidid -da'd juure liitma, mis juures ka üks kogemata ülearu on sattunud; ,ilma teose labastama‘ on trükiviga; trükitud on (lk. 5): ,ilma teose, stiili labastamata‘, kus komma trükiviga on; ,teose‘ on genetiiv sõnale ,stiili‘, mis partitiiv.

vildakast nõudest ja kahjulikust vaatest, et haritud Eesti keel niisugune olgu, millest iga mats kohe ilma õppimiseta ja hariduseta aru saaks. Et haritlaste kirja- ehk raamatukeelest „liht inimene“ puudulikult jagu saab ega sääli kõiki sõnu ei mõista, on paratamatus, mida ka suurte kultuurarahvaste juures ei ole suudetud ära hojda. Nii ei pea Saksa või Prantsuse kirjanik oma teost luues seda sugugi silmas, kas sellest üks Schwarzwaldi või Gascogne talupoeg, Berliini kutser või Pariisi uksehoidja aru saaks või mitte. Ei pea endid mitte rahva arusaamise tasapinnani alandama, vaid püüdma rahvast enese hariduse kõrguseni upitada. See maksab ka keele kohta. Võimatu oleks haritud keelt luua, kui siingi „rahva“ maitse ja arusaamine mõõduandev oleks.

Praegu meil kelgitakse ja koketeeritakse veel sellega, et „uuest keelest“ aru ei saada. Kuid tuleb kord aeg, ja vahest ei ole see enam nii kaugel, kus keeleuudendus sel määral on läbi läinud ja üleüldiseks saanud, kus sel nii palju poolehoidjaid on ja selles nii rohkesti kirjandust, ja nimelt paremat, ilmub, et meie inimestel juba häbi hakkab olema tunnistada, et nende keeletundmine nii puudulik on, et neile emakeeliste raamatute lugemine raskust sünnitab. Kes julgeks näit. Soomemaal kiidelda, et ta kirjakeelest vaevaliselt aru saab. Sellega ei teeks ta muud kui tunnistaks end harimata ja ebaintelligendiks inimeseks. Nii saab see loodetavasti meilgi olema kümne viieteistkümne aasta pärast. Senni aga vaja ühisel nõul ja jõul keele parandamise ja uuendamise hääks tööd teha, olgugi et esialgu ei saada kõigis üksikuis punktides veel kokku leppida. Üleüldiselt aga peaks iga mõistlik ja arusaaja inimene uuenduste ja paranduste poolt olema; sest ükski neist ei too keelele kahju, vaid ainult kasu. Ainus tõsine ja mõistlik argument, mis võidaks millegi uuenduse vastu esile tuua, oleks see isiklik

tõearvamine, et küsimuses olevat uuendust võimatu on läbi viia ka kõige energilisemat propagandat tehes, nii et selle hääks töötamine oleks maha visatud vaev. Kuid see nõuanne tuleb harilikult inimeste poolt, kel vähe huvitust kogu asja kohta. Huvitusel aga ja osavõtmisel on siin suur tähtsus. Keeleuuendus läheb seda suuremal määral ja seda kiiremini läbi, mida enam ta meie publikumi huvitab ja mida energilisemalt iga üksik poolehoidja ta hääks töötab.

„Noor-Eesti“ 1914. aasta
kevadised uudised:

Friedebert Tuglas, **Juhan Liiv.**

Monografia. Juhan Liivi näopildi ja käekirja proovidega. Hind 60 kop.

M. Pill, **Päriivus.**

Hind 40 kop.

Juhan Liiv, **Valitud jutud.**

E. K. S. „Noor-Eesti“ rahvaraamat nr. 1. 64 lhk.
Hind 10 kop.

Anatole France, **Jutud II.**

E. K. S. „Noor-Eesti“ rahvaraamat nr. 5. Autori loaga Prantsuse keelest tõlkinud Joh. Audova.
Hind 10 kop.

Leo Tolstoi, **Ivan Iljitschi surm.**

E. K. S. „Noor-Eesti“ rahvaraamat nr. 6/7.
Tõlkinud A. H. Tammsaare. Hind 20 kop.

Karl Einbund, **Raamatukogude sees-
mine korraldus.**

W. Blos, **Prantsuse revolutsion.**

Inimene ja loodus.

Viis päätükki Ernst Haeckeli töödest ühes sissejuhatusega tema 80. sünnipäeva mälestuseks. E. Haeckeli pildiga ja mitme joonis-
tusega tekstis. — Eesti üliõpilaste seltsi „Ühenduse“ toimetus.

Osaihisus „Noor-Eesti Kirjastus“.

10.—

A
2680

218 282

HIND 40 KOP.